

УДК 791.44.071.1(477)

А. В. Бязручка

прафесар кафедры кіна-, тэлемастацтва

Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта

культуры і мастацтваў,

доктар мастацтвазнаўства, прафесар (Україна)

ЛЕЎ КУЛЯШОЎ І АЛЯКСАНДРА ХАХЛОВА: МАЛАВЯДОМЫЯ СТАРОНКІ АЙЧЫННАЙ ГІСТОРЫІ КІНААДУКАЦЫІ

У артыкуле сабраны і даследаваны невядомыя і малавядомыя старонкі «ўкраінскага перыяду» творчай і кінапедагагічнай дзейнасці геніяльнага савецкага кінарэжысёра, сцэнарыста, кінапедагога Льва Уладзіміравіча Куляшова і яго жонкі — вядомай актрысы і памочніцы ў кінематографіі і ў педагагічнай працы Аляксандры Сяргееўны Хахловой у Кіеўскім дзяржаўным інстытуце кінематографіі ў лістападзе — снежні 1933 г.

O. V. Bezruchko

Lev Kuleshov and Alexandra Khokhlova: not very well-known pages of domestic history of cinema-education

In this article author collects and investigates the unknown and not very well-known pages from the «Ukrainian period» of the creative and pedagogical activities of the genius Soviet film director, script writer, cinemapedagog Lev Kuleshov and his wife — famous actress and his assistant in cinema and pedagogical work Alexandra Khokhlova at the Kyiv State Institute of Cinematography in November-December, 1933.

Леў Уладзіміравіч Куляшоў (13.01.1899, Тамбоў — 29.03.1970, Масква) выдатны савецкі сцэнарыст, акцёр, рэжысёр, тэарэтык кіно, доктар мастацтвазнаўства, кінапедагог, адзін з заснавальнікаў Дзяржаўнай школы кінематографіі. У далейшым вядучы педагог Маскоўскага дзяржаўнага тэхнікума кінематографіі (далей — МДТК), Маскоўскага дзяржаўнага інстытута кінематографіі (далей — МДІК), Вышэйшага дзяржаўнага інстытута кінематографіі (ВДІК), Усесаюзнага дзяржаўнага інстытута кінематографіі (цяпер Усерасійскі дзяржаўны ўніверсітэт кінематографіі імя С. А. Герасімава). «На мастацкіх прыёмах, раскрытых Куляшовым, вучыліся ўсе нашы буйныя майстры» (пераклад наш. — А. Б.), — у 1933 г. пісаў Усевалад Пудоўкін [1].

Аднак да гэтага часу лічылася, што Куляшоў не меў педагагічнай практыкі ва Украіне. Падставай для гэтага была адсутнасць ва ўкраінскіх архівах дакументаў аб педагагічнай дзейнасці Льва Куляшова і яго вернай паплечніцы ў кінематографіі і педагогіцы і жонкі Аляксандры Сяргееўны Хахловой (04.11.1897, Берлін — 22.08.1985, Масква) у Кіеўскім дзяржаўным інстытуце

кінематаграфіі (далей — КДК). Неабходна адзначыць, што дакументы гэтай навучальнай установы ва ўкраінскіх архівах захаваліся толькі з моманту заснавання КДК у 1930 г. па 1932 г. уключна, хоць мастацкі факультэт, на якім вучылі кінарэжысёраў, існаваў яшчэ некалькі гадоў.

Ні ў адной з прац Л. У. Куляшова, ні ў адным артыкуле ці навуковай працы пра яго, за выключэннем успамінаў дваіх былых студэнтаў КДК Цімафей Васільевіча Леўчука «Таму што люблю: успаміны кінарэжысёра» [2] і Рыгора Пракопавіча Грыгор'ева «Бачыў, што было» [3], не згадваецца гэты перыяд жыцця вялікага кінапедагога.

Л. У. Куляшоў у артыкуле «Нашы першыя досведы», надрукаваным у 1934 г. у часопісе «Савецкае кіно», не ўспамінаў пра КДК [4], няма згадкі пра гэту навучальную ўстанову ў Куляшоўскай аўтабіяграфіі 1934 г., змешчанай у «Рэпетыцыйным метадазе ў кіно» [5], і ў «Практыцы кінарэжысуры» [6], якая была надрукаваная ў 1935 г. Толькі ў кнізе Л. У. Куляшова «Рэпетыцыйны метада», выдадзенай у 1935 г., ёсць невялікая згадка пра КДК, але без дакладных згадак, што Л. У. Куляшоў у ім працаваў: «Асноўная бяда і Украінскага, і Маскоўскага дзяржаўных інстытутаў кінематаграфіі...» (пераклад наш. — А. Б.) [5, с. 60]. Такім чынам, Л. У. Куляшоў ведаў асноўныя праблемы не толькі МДТК, адным з заснавальнікаў якога ён быў, але і КДК, які ў саюзных газетах і часопісах часам называлі «ўкраінскім», «усеўкраінскім» і г. д.

Пасля пераезду А. П. Даўжэнкі ў 1932 г. у Маскву ў КДК шукалі кваліфікаванага педагога для выкладання гэтай дысцыпліны. Вядома ж, выбар спыніўся на вопытным майстры — Льве Уладзіміравічы Куляшове, вядомым па фільмах «Вялікі сучаснік» (рус. «Великий утешитель»), «Па законе» (рус. «По закону») і іншых, але у першую чаргу знакамітым сваімі тэарэтычнымі працамі і педагогічнай дзейнасцю. Леў Куляшоў быў адным з найлепшых педагогаў МДТК, на базе якога быў арганізаваны ў 1930 г. КДК.

Студэнт КДК Р. Грыгор'еў у мемуарах пісаў: «Вялікай падзеяй былі для нас лекцыі вядомага рэжысёра, прафесара Маскоўскага кінаінстытута Льва Куляшова. У нашым уяўленні гэта быў агульнапрызнаны знаўца савецкага кіно, наватар, які стварыў некалькі высокамастацкіх твораў. Мы былі закаханыя ў яго фільмы «Па законе» (па апавяданні Джэка Лондана) і «Вялікі сучаснік» (пра амерыканскага пісьменніка О. Генры)» (пераклад наш. — А. Б.) [3, с. 161].

Першая кіеўская сустрэча з украінскімі студэнтамі, як успамінаў адзін з іх, Цімафей Ляўчук, запомнілася Льву Куляшове і Аляксандры Хахловой надоўга: на пероне Кіеўскага вакзала іх сустракалі ўсім курсам, дзяўчыны прынеслі цэлыя ахапкі восеньскіх кветак, а хлопцы пасля доўгіх спрэчак падарылі ўкраінскі вышыты гронкамі чырвонай каліны ручнік і старадаўнюю казацкую трубку.

Кіеўскія студэнты былі здзіўлены знешнасцю легендарнага кінапедагога: «Думалі ўбачыць прафесара паважнага ўзросту, але прыемна расчараваліся, калі ўбачылі зусім маладога, хуткага ў рухах, прыемнага і чароўнага выкладчыка» (пераклад наш. — А. Б.) [3, с. 161].

Так, восенню ў 1933 г. выпускны курс кіеўскіх студэнтаў-кінарэжысёраў атрымаў магчымасць праслухаць курс лекцый і практычных заняткаў Л. У. Куляшова і А. С. Хахловой па рэжысуры і акцёрскаму майстэрству. Леў Куляшоў пачаў з дэталёвага знаёмства з кожным са студэнтаў (біяграфія, калі зарадзілася думка стаць кінарэжысёрам, творчыя планы і яшчэ велізарная колькасць асабістых пытанняў). Потым студэнту Валянціну Нячаеву, за якім замацавалася мянушка Конрад Вайт за падабенства да нямецкага акцёра, ён прапанаваў эцюд, у якім партнёрам была Аляксандра Хахлова, — вучоба пачалася. Куляшоў пачаў з акцёрскіх эцюдаў для таго, каб маладыя рэжысёры зразумелі спецыфіку экраннага дзеяння. Вялікі кінапедагог адразу акунуў кіеўскіх студэнтаў у штодзённыя рэпетыцыі.

Як успамінаў Ц. У. Ляўчук, цікава было назіраць не толькі за гэтай, бясспрэчна, таленавітай актрысай, але і за самім Львом Уладзіміравічам, які не выпускаў ні адной дэталі імправізацыі, час ад часу запісваў у сваім нататніку нейкія іерогліфы, якія дазвалялі ў патрэбны час зрабіць дэталёвы аналіз студэнцкай працы. Усплёск далоняў, знакамітае Куляшоўскае «Дзякую!» і грунтоўны аналіз па ўсіх параметрах: майстэрства выканання, пачуццё рытму, узаемадзеянне з партнёрам, сапраўднасць пераўвасаблення і яшчэ шмат складальнікаў дазвалялі грунтоўна авалодваць складанай прафесіяй кінарэжысёра. Па вобразнаму выразу Цімафея Леўчука, Леў Куляшоў адразу ж «апусціў нас з паднябесся на грэшную зямлю» (пераклад наш. — А. Б.) [2, с. 69].

Студэнты-кінарэжысёры выступалі ў навучальных эцюдах не толькі як рэжысёры, але і як акцёры, хоць студэнты-кінаакцёры ў КДК ужо былі на другім курсе і, такім чынам, маглі быць задзейнічаны ў вучэбных пастаноўках. Для Л. У. Куляшова было важна прывучыць маладых рэжысёраў уважліва прыглядацца і выбіраць акцёраў па многіх параметрах, што, бясспрэчна, было лягчэй рабіць са сваімі аднакурснікамі, якіх ужо ведаеш чацвёрты год. Крок за крокам, занятак за заняткам Леў Куляшоў адкрываў сакрэты працы з акцёрамі, мантажу, драматургіі і іншых складальнікаў кінавытворчасці.

Апошнім, самым галоўным доказам выкладання Л. У. Куляшова сталі яго словы або архіўныя дакументы. Пасля працы ў архіве Усерасійскага дзяржаўнага ўніверсітэта кінематаграфіі (УДУК) імя С. А. Герасімава ў асабістых справах Л. У. Куляшова і яго жонкі і памочніцы А. С. Хахловой аўтарам былі знойдзены іх уласнаручныя запісы пра выкладанне на працягу лістапада — снежня 1933 г. у КДК кінематаграфіі [7, с. 12].

Выклікае здзіўленне маленькі тэрмін выкладання, бо Леў Куляшоў у гэты час актыўна выступаў супраць «педагагічных налётаў» вядучых кінематаграфістаў: «Рэпетыцыйны метада дасць магчымасць нашым больш зграбна і рацыянальна пабудоваць працу з выпускнымі курсамі кінаінстытута. Асноўная бяда і Украінскага, і Маскоўскага дзяржаўных інстытутаў кінематаграфіі заключаецца ў тым, што выкладчыкі-рэжысёры з'яўляюцца ў інстытутах “налётамі”, абмяжоўваюцца эпізодычнымі лекцыямі і не паказваюць студэнтам практыкі рэжысёрскай працы. Найбольш правільнай формай работы вядучых рэжысёраў у кінаінстытуце з'яўляецца рэпетыцыйная пастаноўка ўрыўкаў літаратурных твораў або кінасцэнарыяў сіламі студэнтаў інстытута на спецыяльна абсталяванай сцэне. Трэба заключыць дагаворы з майстрамі-выкладчыкамі на канкрэтныя асобныя рэпетыцыйныя пастаноўкі пад іх кіраўніцтвам. Гэта пазбавіць студэнтаў ад выслухвання толькі эпізодычных лекцый і забяспечыць пастаяннае кіраўніцтва рэжысёраў. Акрамя таго, такая праца будзе ўдасканальваць і развіваць рэпетыцыйны метада у кінематаграфіі, прызвычаіць студэнтаў гэтым метадам працаваць і на вытворчасці» (пераклад наш. — А. Б.) [5, с. 60–61].

Вядома, за два месяцы з чацвёртым курсам рэжысёраў кіно КДК не было прайсці поўны курс кінарэжысуры — гэта больш падобна да серыі майстар-класаў, якія Л. У. Куляшоў ажыццяўляў не толькі для студэнтаў, але і для супрацоўнікаў Кіеўскай кінафабрыкі.

У студзені 1933 г. на Пленуме ЦК УКП (б) быў абвешчаны курс на эканомію сродкаў у кінавытворчасці. У адпаведнасці з гэтым на здымках «Вялікага сучасніка» Л. У. Куляшоў ужыў рэпетыцыйны метада, які забяспечыў значную эканомію ў вытворчасці фільма. «Мы здымаем карціны вельмі доўга — ад года да трох гадоў. Калі карціна здымаецца 7–8 месяцаў, то гэта лічыцца добрым.

Устаноўкі, дадзеныя студзенскім пленумам ЦК партыі, — суровы рэжым эканоміі і засваення нашай савецкай вытворчасці, — былі пакладзены намі ў аснову работ» (пераклад наш. — А. Б.) [8, с. 37].

Менавіта таму Л. У. Куляшоў запрашаюць выступаць не толькі перад студэнтамі, але і перад прафесійнымі кінематаграфістамі. У красамоўным артыкуле «Ужыць метада рэжысёра Куляшова», надрукаваным у газеце Кіеўскай кінафабрыкі «За бальшавіцкі фільм», дэталёва апісваліся снежаньскія майстар-класы Л. У. Куляшова, прысвечаныя рэпетыцыйнаму метаду: «18 снежня (1933 г. — А. Б.) <...> фабрыка слухала даклад рэжысёра Куляшова аб яго метадах работы над карцінай “Вялікі сучаснік”, які зводзіцца да папярэдніх рэпетыцый матэрыялу ўсяго сцэнарыя. Т. Куляшоў даказаў, што гэты метада робіць фільм значна больш танным, ліквідуе магчымасць дарэмнага расходавання каштоўнай плёнкі на дублі. Гэты метада працы дае магчымасць падчас

рэпетыцый выпраўляць асобныя эпізоды сцэнарыя, замяняць непрыдатныя персанажы без вялікіх страт, якія мае фільм без папярэдняга рэпетыцыйнага перыяду. Акрамя таго, асноўнае, што дае гэты метада, — гэта эканомія часу. Нашы рэжысёры па старым метадазе робяць фільм на працягу двух і больш гадоў, і калі карціна выходзіць на экран, яна губляе сваю каштоўнасць. Сход пастанавіў метады т. Куляшова прыняць да ўжывання ва ўмовах нашай фабрыкі. Прасіць дырэкцыю склікаць нараду творчых работнікаў для шырокага абмеркавання рэпетыцыйнага метаду. Выдзелена брыгада, якая павінна правесці ўсю падрыхтоўчую працу адносна прымянення гэтага метаду» (пераклад наш. — А. Б.) [9].

Леў Куляшоў прапагандаваў ідэі, якія спадабаліся вышэйшаму кінематаграфічнаму і партыйнаму кіраўніцтву: лепш праверыць маладога рэжысёра малымі сродкамі падчас рэпетыцыйнага перыяду, чым марнаваць значна больш сродкаў падчас здымак. Такая пазіцыя Льва Куляшова была падтрымана кіраўніком савецкай кінематаграфіі Барысам Шумяцкім, які настойліва прапаноўваў «выкарыстаць вопыт папярэдніх рэпетыцый, які рэалізаваў Л. У. Куляшоў у пастаноўцы стужкі “Вялікі суцешнік”. Гэты вопыт правераны не толькі Куляшовым» (пераклад наш. — А. Б.) [10].

Выклікае здзіўленне невялікі тэрмін працы Л. У. Куляшова ў КДІМ, бо нават тагачасны дырэктар МДІК ездзіў у камандзіроўку ў Кіеў амаль на паўгода: з 28 красавіка да 2 лістапада 1934 г. [11, с. 112].

Дырэктар МДІК Паяркаў 1 студзеня 1934 г. загадам № 56 вярнуў «дацэнта Куляшова да кіравання майстэрняй рэжысуры 4 курса рэжысёрскага факультэта з персанальным акладам за ўсю кіруючую і педагагічную працу 500 руб. у месяц» (пераклад наш. — А. Б.) [7, с. 60].

Пасля зімовай сесіі ў 1934 г. Л. У. Куляшоў вярнуўся ў Маскоўскі інстытут культуры, аднак працягваў сустракацца са сваімі кіеўскімі вучнямі падчас іх прыездаў у Маскву. Гэтыя паездкі былі часткай навучальнага працэсу студэнтаў чацвёртага курса рэжысёрскага аддзялення КДІК. Мэтай іх было азнаямленне выпускнікоў з працай кінафабрык Савецкага Саюза (Адэса, Ленінград, Масква) [2, с. 93]. Падчас адной з гэтых сустрэч было зроблена фота, на якім знаходзяцца Л. У. Куляшоў, А. С. Хахлова разам з іх маскоўскімі і кіеўскімі вучнямі.

У фондзе Цімафея Леўчука ў архіве-музеі Нацыянальнай кінастудыі мастацкіх фільмаў імя Аляксандра Даўжэнкі і ў Музеі тэатральнага, музычнага і кінамастацтва Украіны (МТМК Украіны) захоўваюцца тры групавыя фатаграфіі 1934 г. На дзвюх з іх — студэнты КДІК у Ленінградзе, сярод якіх можна ўбачыць і Ц. У. Леўчука. На трэцяй, як напісана ў суправаджальных дакументах, Леў Куляшоў (пяты злева) і Аляксандра Хахлова (трэцяя злева) сярод

студэнтаў-кінарэжысёраў першага выпуску КДІК і сваіх вучняў з МДІК. Такое фота робіцца, калі майстар, у дадзеным выпадку Л. У. Куляшоў, выкладаў у абодвух інстытутах. Неабходна адзначыць, што на гэтай фатаграфіі ні аўтар даследавання, ні сваякі Ц. У. Леўчука не змаглі яго ідэнтыфікаваць.

Дзякуючы лекцыям Л. У. Куляшова ў КДІК укараняўся «жалезны» рэжысёрскі сцэнарый, да якога абавязкова далучаліся дэталёвае апісанне і расклад-роўкі, што павінна «надзвычай палегчыць працу на вытворчасці, <...> значна павысіць якасць апэратарскай і рэжысёрскай працы, а таксама і якасць мантажу» (пераклад наш. — А. Б.) [5, с. 62]. Студэнты КДІК рыхтавалі дбайным чынам распрацаваны праект будучага дыпломнага фільма.

У 1941 г. выйшаў падручнік Л. У. Куляшова «Асновы кінарэжысуры» [6]. У ім даступна і наглядна выкладзена «азбука практыкі і тэорыі рэжысёрскай працы» для студэнтаў-кінематаграфістаў. Гэты падручнік распрацоўваўся і «абкатваўся» Л. У. Куляшовым падчас заняткаў з маскоўскімі і часткова кіеўскімі вучнямі. «Кожнае слова Льва Уладзіміравіча мы слухалі вельмі ўважліва, таму што гэты аўтарытэтныя погляды прызнанага дзеяча, які стаў настаўнікам для цэлага пакалення рэжысёраў» (пераклад наш. — А. Б.) — пісаў адзін з кіеўскіх студэнтаў Р. Грыгор'еў [3, с. 161].

Праз многія гады былыя студэнты КДІК Ц. У. Ляўчук, Р. Ц. Крыкун і іншыя, ужо самі мастацкія кіраўнікі рэжысёрскіх майстэрняў кінафакультэта Кіеўскага дзяржаўнага інстытута тэатральнага мастацтва (КДІТМ) імя І. К. Карпенкі-Карага (цяпер — Інстытут экранных мастацтваў Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта тэатра, кіно і тэлебачання імя І. К. Карпенкі-Карага), будуць прытрымлівацца прынцыпаў выхавання, якія засвоілі на ўроках Л. У. Куляшова ў далёкім 1933 г.

© *Пераклад з украінскай мовы С. В. Венідзіктава*

1. Пудовкин В. Советская кинематография и задачи РОССАППК // Советское кино. 1933. № 7. С. 2. [Вернуться к статье](#)
2. Левчук Т. В. Тому що люблю: спогади кінорежисера. К. : Мистецтво, 1987. 200 с. [Вернуться к статье](#)
3. Григор'ев Г. П. Що було, те бачив. К. : Радянський письменник, 1966. 327 с. [Вернуться к статье](#)
4. Кулешов Л. В. Наши первые опыты // Советское кино. 1934. № 11–12. С. 126. [Вернуться к статье](#)
5. Кулешов Л. В. Репетиционный метод в кино. М. : Кинофотоиздат, 1935. 64 с. [Вернуться к статье](#)
6. Кулешов Л. В. Практика кинорежиссуры. М. : Художественная литература, 1935. 268 с. [Вернуться к статье](#)
7. Личное дело Л. В. Кулешова // Архив Всероссийского государственного университета кинематографии (ВГИК) им. С. А. Герасимова. Ф. 1. Оп. 8-л. Ед. хр. 9. [Вернуться к статье](#)

8. Кулешов Л. В. Практика репетиционного метода. Правленая стенограмма доклада Л. Кулешова, прочитанного 23 октября 1933 года // Советское кино. 1933. № 12. С. 37. [Вернуться к статье](#)

9. К. Л. Застосувати метод реж. Кулешова // За більшовицький фільм. 1933. 23 грудня. [Вернуться к статье](#)

10. Шумяцкий Б. Задачи темплана 34 года // Советское кино. 1933. № 11. С. 3. [Вернуться к статье](#)

11. Приказы по Московскому государственному институту кинематографии за 1934 г. // Архив ВГИКа. Ф. 1. Оп. 1-л. Ед. хр. 21. [Вернуться к статье](#)